

REALITĂȚI FEUDALE ÎN TRANSILVANIA ÎN VEACUL XIV

Cucerirea Transilvaniei de către maghiari, desfășurată între secolele XI și XIII, a fost un proces istoric complex, care, prin însăși durata sa, indică înverșunarea confruntării dintre autohtoni și atacatorii veniți dinspre apus în „Țara de peste păduri”¹. Se cuvine remarcat de la început că impactul de peste trei secole înregistrat atunci în Transilvania nu a fost exclusiv și, pe alocuri, nici prioritar armat și că el a fost urmat, în secolele XIV—XV, de un alt tip de „cucerire”, nonviolentă, dar foarte tenace, de formă social-juridică-instituțională, însă cu finalitate politică. S-au aflat față în față două structuri de civilizație diferite din punct de vedere social-politic, etnic etc. Totuși au existat suficiente elemente analoge și chiar echivalente în cadrul confruntării. În prima parte a perioadei, înstăpânirea maghiarilor asupra Transilvaniei s-a făcut pe cale militară pentru că și rezistența românilor, generată de organizarea lor statală incipientă, a îmbrăcat un aspect militar. Ulterior, mai ales în secolele XIII—XIV—XV și cu precădere în „țările” românești de margine, căile cuceririi au devenit mai pașnice, dar și mai subtile și mai eficiente, fiind demografice, social-politice, juridice, religioase etc. Ele nu mai vizau doar cucerirea pământului, ci și supunerea locuitorilor, încadrarea structurilor autohtone în modelul de civilizație alogen impus. Ultimele cercetări au relevat clar existența feudalității prestatale românești ierarhizate, în Transilvania (Maramureș, Banat, Hațeg etc.), feudalitate care, mai ales în veacul XIV, la venirea Angevinilor în Ungaria, a fost obligată să se încadreze normelor juridice de tip apusean². Organizarea feudală a Transilvaniei românești trebuia să ducă în chip firesc la desăvârșirea statală, prin întemeierea voievodatului de sine stătător, așa cum se va întâmpla în zonele extracarpătice.

Pentru a evita orice tendință în acest sens, orice manifestare centrifugală a unei țări preponderent românești, vecine cu alte două state românești și independente în raport cu „sfânta coroană”, regele Ludovic de Anjou lua la 1366, prin trei acte, o serie de măsuri ce statuau următoarele:

— stăpânirea legală asupra pământului se exercită exclusiv prin intermediul dreptului scris și al cancelariei regale, fapt din care rezultă crearea bazei juridice pentru manifestarea tendinței nobilimii maghiare de a deposeda pe cnezii români de dreptul lor asupra pământului și de privilegiile aferente acestui drept;

¹ Vezi Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1972, p. 96—103.

² R. Popa, *Premisele cristalizării vieții statale românești*, în vol. *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 32—33 (cu trimiteri la bibliografia mai veche).

— nobilii necatolici sînt excluși de la dreptul de stăpînire asupra pămîntului: calitatea de nobil o presupune neapărat și pe cea de catolic, de unde rezultă că cnezii, adică feudații ortodocși, nu erau recunoscuți ca nobili și stăpînitori de pămînt;

— este începută prigoana organizată împotriva clerului ortodox³. Ultimele două măsuri urmăreau clar înlăturarea confesiunii ortodoxe, deci a românilor, din viața politică a țării, regele permițînd nobilimii, în eventualitatea unor reacții violente la aceste acte restrictive, chiar „să extermine sau să nimicească din această țară pe răufăcătorii de orice nație, îndeosebi români”⁴.

Realitățile feudale și confesionale românești pe care le vizau aceste acte erau compacte în veacul XIV, îndeosebi în zonele periferice, depresionare și montane, ale Transilvaniei, unde stăpînirea străină se instala anevoios. Cercetarea istorică a surprins mai ales realitățile din aceste teritorii⁵, stărîind în mai mică măsură asupra Cîmpiei Transilvaniei și Podișului Someșan. E drept că în aceste ultime locuri stăpînirea maghiară s-a impus mai de timpuriu și mai statornic, înăbușînd dezvoltarea realităților instituționale și, pe alocuri, etnice românești, dar în unele cazuri aceste realități mai răzbat și în documente pînă în veacul XIV. Studiul acestor fapte, al înstăpînirii feudaților străini peste satele de pe Cîmpie, al daniilor, cotropirilor, deposedărilor, vînzărilor-cumpărărilor, moștenirilor, confirmărilor de moșii etc. duce la importante concluzii de ordin istoric.

Se știe, de exemplu, dintr-un document dat la 1230 de Bela, fiul și coregentul lui Andrei al II-lea, regele Ungariei, că, pe la 1176, regele Bela al III-lea, pentru „slujbele credincioase și deosebite”, îl dăruiește pe un anume Lob și pe fratele său Toma cu nouă sate (posesiuni) din Transilvania, mai precis din comitatul Dăbica: *Vesscel* (Ielciu), *Ombustelege* (Imbuz, azi Mureșeni de Cîmpie), *Fizestelek* (Fizeșu-Gherlii), *Popteleke* (Popteleac), *Kundumart* (Codomarc), *Mohaly* (Măhal), *Devecher* (Diviciorii de Jos și de Sus), *Igalia* (Sîntu)⁶. Actul este important din mai multe puncte de vedere. În primul rînd, el pomenește o danie de sate (posesiuni) în Transilvania la sfîrșitul secolului al XII-lea, poate prima de acest fel amintită în documentele păstrate, făcută unor feudați laici. Lob și Toma, beneficiarii daniei de la 1176, par să fie personaje de vază din anturajul regelui, străini prin origine de Transilvania și sînt răsplătiți de Bela al III-lea pentru meritele militare evidențiate, alături de banul Ompudin și de voievodul Leustachiu, în campania

³ Ș. Papacostea, *La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie: une nouvelle source*, în *RevRHist*, XVII, 1978, nr. 3, p. 396—407; idem, *Țările române în lumea europeană a veacului XIV*, în *Magazin istoric*, XIV, 1980, nr. 4 (157), p. 54—55.

⁴ *Ibidem*.

⁵ M. Holban, *Deposedări și judecăți în Hațeg pe vremea Angevinilor*, în *Studii*, XIII, 1960, nr. 5, p. 147—163; idem, *Deposedări și judecăți în Banat pe vremea Angevinilor și ilustrarea lor prin procesul Voya (1361—1378)*, în *SMIM*, V, 1962, p. 57—132; idem, *Variations historiques sur le problème des cnèzes de Transylvanie*, în *RevRHist*, IV, 1965, nr. 5, p. 901—923; R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970; idem, *Structures socio-politiques roumaines au sud de la Transylvanie aux commencentements du Moyen Âge*, în *RevRHist*, XIV, 1975, nr. 2, p. 291—314; etc.

⁶ *Documente privind istoria României*, seria C. Transilvania, veacurile XI, XII și XIII, vol. I (1075—1250), p. 242—243, nr. 202. În continuare D.I.R., (Codomarc nu este o așezare dispărută, ci un cătun lângă Sîntejude-Vale, jud. Cluj).

din Grecia (în vremea războaielor ungaro-bizantine). Este surprins începutul procesului de trecere a satelor în stăpînirea feudalilor maghiari, într-o vreme cînd realitățile medievale românești din Transilvania par să fi pășit ele însele pe drumul feudalizării. Pentru zonele marginale ale Transilvaniei există dovezi certe și numeroase ale vieții cnezimii românești ierarhizate, care percepea, după tipicul feudal, cota patrimonială din partea obștilor pe care le stăpînea⁷. În zona comitatului Dăbîca, chiar dacă dovezile nu sînt prea numeroase, ele există. De pildă, la 1219, este judecat în fața capitlului din Oradea un caz ce reflectă o cotropire de obști: sătenii din *Kenesi* se judecă cu sătenii din *Pelencia* pentru un pămînt despre care cei din urmă spun că fusese al lor, înainte de a le fi fost luat de cetatea Dăbîca⁸. Este semnificativ numele satului *Kenesi*, ce derivă din cuvîntul cnez și din realitatea social-economică adiacentă.

Revenind la documentul din 1230, se mai cuvine remarcat că, deși acesta reflectă realități mai vechi cu peste cincizeci de ani decît data emiterii sale (dania regelui Bela al III-lea către Lob și Toma), momentul elaborării actului pune în lumină o etapă nouă în evoluția social-economică a voievodatului după cucerire. Pe la 1230 o a doua generație de nobili maghiari obține confirmarea stăpînirii posesiunilor dăruite de rege în deceniile anterioare. Lob, beneficiarul daniei de la 1176, a avut patru fii: Chama, Emich, Andrei și Petru⁹. Dintre aceștia, conform dreptului primului născut, Chama obține la 1230 întărirea și recunoașterea stăpînirii sale asupra celor nouă sate rezultate din dania regală către părintele său. Soarta ulterioară a acestui fiu al lui Lob, Chama, nu se mai poate urmări, întrucît documentele nu mai oferă genealogiei nici un fel de indiciu (apar mai tîrziu în acte fiul său Iacob și nepoții). Probabil, tăcerea documentelor trebuie pusă pe seama mării invazii tătaro-mongole din 1241—1242, în vremea căreia s-au înregistrat mari pierderi de vieți omenești, risipiri de sate, distrugerii de stăpîniri etc. Timp de cîteva decenii în urma invaziei, unii nobili, profitînd de tulburările produse, de nimicirea anumitor acte, obțin, de la rege sau voievod, confirmări pentru donații inexistente. Nu astfel pare să fi procedat Nicolae, castelan de Ciceu (alături de fratele său Ioan), cînd, la 1304, obține de la voievodul Ladislau Kán confirmarea stăpînirii pămîntului *Bizov* (așezare de lîngă lacul Ţaga, azi dispărută), pe baza unor acte ale vicevoievodului Igan și ale conventului din Cluj-Mănăstur, din care reieșea că a dobîndit pămîntul respectiv pe cale judecătorească de la Karachin și Pethe¹⁰. Acești Nicolae și Ioan sînt fiii lui Emich, fratele lui Chama și fiul lui Lob. Deci este a treia generație de la 1176 încoace care se bucură de dreptul de stăpînire a unor pămînturi în Transilvania. Sîntem într-o vreme, la începutul secolului al XIV-lea, cînd locul comitatului regal este luat de comitatul nobiliar, în cadrul căruia nobilimea mică și mijlocie dobîndește oarecare preeminență economică,

⁷ R. Popa, *Premisele cristalizării...*, p. 33.

⁸ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 287—288.

⁹ Despre genealogia familiei Vass, vezi Kőváry L., *Erdély nevezetesebb családai*, Cluj, 1854, p. 251; Nagy I., *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, vol. XII, Pesta, 1865, p. 79—85. La Arhivele statului din Cluj-Napoca, în arhiva fam. Vass, se află un amplu istoric al acestei familii scris de istoricul Huszti András.

¹⁰ *D.J.R.*, veac. XIV, vol. 1, p. 41, nr. 52.

socială și administrativă¹¹. Un exemplu tipic este acest *Nicolae zis Wos*, fiul lui Emich și nepotul lui Lob, personaj cu o vitalitate deosebită, dornic de demnități, dar mai ales de noi posesiuni, ambițios și trufaș, chiar în fața amenințărilor regelui. Însăși dobândirea pământului Bizov semnifică, probabil, în spatele acelei „hotărâri judecătorești“, deposizarea unor cnezi români de drepturile lor patrimoniale străvechi (rezonanța numelui Karachin-Grăciun poate indica o astfel de apartenență etnică). De asemenea, acest Nicolae Wos este unul din primii castelani (la Ciceu)¹² amintiți documentar în Transilvania și aflat în slujba vajnicului voievod Ladislau Kán, acela care, vreme de peste un sfert de veac (1291—1315), la cumpăna dintre stingerea dinastiei arpadiene și venirea noii dinastii angevine, va pune în practică în mod strălucit ideea mai veche de „Regnum Transilvanum“. La 1315, acest Nicolae zis Wos apare într-un nou act de împărțire a unei moșii numite *Vascultelege* (Sîntejude); două treimi din posesiune revin lui Ioan, fiul lui Tormach, iar restul revine amintitului Nicolae, fratelui său Ioan (ambii, fiii lui Emich) și vărului lor Iacob, fiul lui Chama (Choma)¹³. În finalul actului, Nicolae Wos Castelanul, în numele căruia se înfățișaseră înaintea voievodului fratele său Ioan și vărul său Iacob, este oprit să strice împărțirea făcută. Se pare că acest Nicolae, comite și castelan, era într-adevăr foarte dornic să-și mărească pe orice cale posesiunile. O vreme a fost însă împiedicat să-și pună în aplicare în continuare legal scopurile, deoarece a deținut cetatea Ciceului, contrar voinței regale, pentru fiii răzvrătitului voievod Ladislau Kán. Nicolae Wos a păstrat credința acestuia voievod și familiei sale pînă la 1321, cînd, în sfîrșit, după cum reiese dintr-un document dat la 1 noiembrie lîngă cetatea Ciceului, a predat această cetate voievodului Toma, și, deci, regelui angevin Carol Robert¹⁴. Credincioși voievodului Ladislau rămăseseră și castelanii de la Lita, Deva, Codlea, fapt care l-a alertat pe rege, obligîndu-l să-și restabilească autoritatea prin preluarea unui număr suficient de mare de cetăți sau prin distrugerea altora, ce simbolizau puterea locală¹⁵. Supunerea lui Nicolae Wos și predarea Ciceului au însemnat noi avantaje pentru ambițiosul castelan. Prin actul amintit al voievodului Toma (1 nov. 1321), el primește ca danie satele românești Sucutard (*Scent Gotharth*), Țaga (*Chegue*) și Silivaș (*Zazsiluas*) din comitatul Dăbîca. De asemenea, voievodul Toma hotărăște „să dobîndească și să dăruiască“ numitului comite Nicolae și partea din moșia *Sîntejude* ce nu aparținea comitelui, ci altora (probabil lui Ioan, fiul lui Tormach, pomenit în documentul de la 1315), care urmau să fie despăgubiți cu o stăpînire echivalentă sau cu bani pentru pierderea suferită. Nicolae mai primea satul Bonțida cu toate folosințele sale, plus morile și vama (*tributo*) pentru un an de la data emiterii documentului. În act sînt enumerate și moșiile despre care comitele spunea că sînt de moștenire (fără să dovedească), anume Sîntioana (*Zent Iwan*), Bichou, Codomarc (*Kondmadch*) și Sîntejude (*Zent Egjed*) sau de cumpărare, precum moșia Bonț (*Bontznyires*), toate în comitatul Dăbîca. La 28 noiembrie 1321, regele Carol Robert iartă

¹¹ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 291.

¹² A. A. Rusu, *Castelani din Transilvania în secolele XIII—XIV*, în *AIAC*, XXII, 1979, p. 72, 85, 95.

¹³ *D.J.R. C.*, veac. XIV, vol. I, p. 243, nr. 235.

¹⁴ *Idem*, vol. II, p. 19—20, nr. 51.

¹⁵ A. A. Rusu, *op. cit.*, p. 72—73.

pe fostul castelan de Ciceu pentru lunga „cale a necredinței“ sale și-i dăruiește posesiunile Sucutard, Țaga și Silivaș¹⁶, pe care le pomenea voievodul în precedentul act. Despre restul pretențiilor lui Nicolae Wos, pretenții pe care voievodul Toma era gata să le satisfacă, actul regelui nu amintește nimic, căci ele se bazau, probabil, doar pe afirmații și nu pe dovezi scrise. Satul Sîntejude era de moștenire al lui Nicolae Wos, dar nu exclusiv și nici integral (doar în proporție de o treime), după cum rezultă din actul de la 1315. Cele două posesiuni *Bichou* și *Kondmardch* sînt într-adevăr ale lui Nicolae Wos, dacă le asimilăm cu pămînturile *Bizov* (vezi documentul din 1304) și, respectiv *Kundumart* (vezi documentul din 1230). Despre satul Sîntioana, vecin direct cu Sîntejude, nu se spune nicăieri că aparținea Wos-ilor, dar, probabil, Nicolae îl cîmpănise și acum voia recunoașterea legală a uzurpării sale. Nici în legătură cu moșia Bont, așezată în vecinătatea celor două de mai sus, nu există act din care să reiasă cumpărarea sa de către comitele Nicolae. Chiar satele Sucutard, Țaga și Silivaș au fost probabil ocupate anterior anului 1321 de Nicolae Wos, din moment ce actul regal din 28 noiembrie 1321 spune că i se întorc și înapoiază acestuia, în sens că i se recunosc, desigur. O spune însuși documentul regal, care vorbește de dreptul de danie al regelui în raport cu aceste moșii, iar altă danie, înainte de 1321, nu s-a făcut. O spune și mai clar actul voievodului Toma de la 1 noiembrie 1321: „... dacă nu vom putea să dobîndim [aceste moșii] în numele domnului nostru, să-i dăm lui [comitelui Nicolae] din moșiile noastre de moștenire tot atîta, [adică] niște moșii de același preț“¹⁷. Deci regele nu făcuse încă dania, iar voievodul Toma nici nu era sigur că o va face, din moment ce promise lui Nicolae posesiuni echivalente, din patrimoniul voievodal. Comitele Nicolae ceruse însă în mod special aceste moșii pentru întregirea domeniului și pentru că, probabil, se înstăpînise în prealabil asupra lor. În privința părții din moșia Sîntejude (două treimi) promise lui Nicolae Wos de voievodul Toma, cel dintîi nu obține satisfacție decît la 1331 și nu pe calea dorită, ci prin cumpărare cu cincisprezece mărci de argint de la fiii lui Ioan, nobil de Ciunăfaia¹⁸ (probabil este vorba de Ioan, fiul lui Tormach, amintit în documentul de la 1315 și care stăpînea de drept și de fapt două treimi din moșie). În următoarele decenii, familia aceasta de nobili mijlocii a Wos-ilor va cunoaște o luptă înverșunată pentru lărgirea domeniului prin danii, uzurpări, vînzări-cumpărări, zălogiri, căsătorii etc., frații se vor judeca între ei pentru ieșirea din indiviziune, vor schimba pămînturi cu nobilii vecini, vor contesta autenticitatea unor documente care-i defavorizau ș.a. În fruntea acestei lupte nobiliare se află Nicolae Wos cel Bătrîn (*Senior*) cu fiii săi, Ioan și Ladislau, iar mai tîrziu, nepotul său, Nicolae Wos cel Tânăr (*Junior*), fiul lui Ioan, alături de frații săi Ladislau, Ioan, Laurențiu, Petru, Toma, Mihail și Dezideriu. Din aceste confruntări transpuse documentar, rareori răzbate ecoul muncii și al vieții iobagilor români ce locuiau aceste sate sau soarta cnezilor, reduși, desigur, cei mai mulți, la situația de țărani dependenți.

În prima parte a veacului al XIV-lea, conform practicilor apusene, actul juridic scris cu putere probatorie capătă o răspîndire deosebită. De

¹⁶ *D.I.R.*, C, veac. XIV, vol. II, p. 23, nr. 59.

¹⁷ *Idem*, p. 19, nr. 51.

¹⁸ *Idem*, vol. III, p. 14, nr. 23.

aceea, și de teama uzurpărilor vecinilor, a rudelor și, poate, a foștilor stăpîni de sate, Nicolae Vos solicită mereu noi confirmări și hotărniciri ale acelorași posesiuni din partea regelui, a locurilor de adevărire și a voievozilor Transilvaniei: la 1324, Carol Robert întărește dania moșiilor Sucutard, Țaga și Silivaș¹⁹; la 1326, capitlul din Alba Iulia hotărniceste aceste posesiuni, la care se adaugă, probabil fără vreo mărturie scrisă anterioară, satul Sîntioana²⁰, pretins de Nicolae Vos încă la 1321. La 1331, capitlul albens adevărește alte acte privind aceeași problemă, iar la 1340 regele reconfirmă dania acelorași sate, reamintind că Nicolae Vos a înapoiat suveranului ce-tatea Ciceu și precizînd că asupra celor patru posesiuni au dreptul doar urmașii direcți ai beneficiarului și nu rudele sale (în speța nepoții)²¹. Satul românesc Sîntioana, cotropit înainte de 1321, e trecut acum nu între posesiunile de moștenire, cum se susținea la 1321, ci între cele de danie, pentru a nu face obiect de împărțeață cu rudele. Măsura de prevedere era justificată, deoarece în același an (1340), nepoții de frate ai lui Nicolae Vos și vărul său Iacob cu fiii încep o vastă acțiune de ieșire din indiviziune; la început demersurile vizează doar moșiile de moștenire și de cumpărare²², apoi și pe cele de dobîndire (danie)²³: fiii lui Iacob (Iacob era fiul lui Chama și vărul lui Nicolae Vos cel Bătrîn) contestă împărțirea moșiilor de danie care s-a făcut fără ei, pentru ca, după ce obțin satisfacție, să vîndă cu 40 de mărci de argint fiilor lui Ioan (Ioan era văr cu Iacob) părțile convenite lor (1349)²⁴. La un moment dat (1344), doi dintre fiii lui Ioan, Petru cel Roșu și Ioan zis Acyl, ies unilateral din devălmașie, făcînd concomitent și un schimb de moșii, consfințit de regele Ludovic, dar, după zece ani, printr-un act al capitlului din Buda, toți frații (inclusiv Ioan) îl opresc pe Petru să înstrăineze respectivele moșii, în raport cu care ei se socoteau încă în devălmașie²⁵.

Deasupra acestor dispute între rude se află însă strădania necurmată a lui Nicolae Vos cel Bătrîn de a-și rotunji domeniul, de a acapara posesiunile mai mici ale unor feudali ce nu dispuneau de probe scrise, de a crea o stăpînire unitară și continuă de-a lungul văii rîului Fizeș, pe valea Sicului pînă la Someșul Mic. Lupta aceasta este continuată de Nicolae Vos cel Tânăr și de frații săi cu aceeași înverșunare.

La 1322, Nicolae Vos cel Bătrîn cumpără de la Gabriel, nobil de Tol-dala, părți din moșiile Puini (*Pwlyun*) și *Iwankateleke* (așezare azi dispărută)²⁶, situate aproape de Sucutard, Imbuz și Sîntejude; la 1326, același comite Nicolae se judecă cu oaspeții din Sic pentru un pămînt numit Zenasay (lîngă posesiunea Silivaș) și cîștigă²⁷. Tot el, la 1328, contestă valabilitatea hotărnicirii moșiei Ghiolt (azi parte a localității Țaga), acuzîndu-l pe stăpînul acesteia că și-a însușit o bucată de pămînt dintre Ghiolt și Sîntioana, care

¹⁹ *Idem*, vol. II, p. 116—117, nr. 256.

²⁰ *Idem*, p. 179, nr. 275; p. 180—181, nr. 379.

²¹ *Idem*, vol. III, p. 15, nr. 24; p. 524—525, nr. 460.

²² *Idem*, p. 534—535, nr. 476; p. 539—541, nr. 485.

²³ *Idem*, vol. IV, p. 124—126, nr. 138—140; p. 343—345, nr. 512.

²⁴ *Idem*, p. 468, nr. 675.

²⁵ *Idem*, p. 209, nr. 261; vol. V, p. 251—252, nr. 245.

²⁶ *Idem*, vol. II, p. 42—43, nr. 101.

²⁷ *Idem*, p. 180—181, nr. 379; p. 182—183, nr. 382.

ar fi aparținut Wos-ilor²⁸. La 1322, același Nicolae protestează contra vinderii moșiei *Kyde* (Chidea, lângă Dăbâca), fapt care s-ar fi făcut în paguba și spre dauna reclamantului²⁹. De asemenea, în 1334, în urma unui conflict, Nicolae Wos obține un sfert din moșia Bonț (*Bonchnirese*, pe valea Sicului)³⁰, pe care o solicitase integral încă în 1321. Între 1342 și 1347, preocuparea lui Nicolae Wos cel Tânăr și a fraților lui a fost să obțină moșia *Cesariu* (*Chazar*, *Chazarteleke*), așezată între Sîntioana și Tașa, profitînd că stăpîniile acesteia nu aveau dovezi „din vechime” despre dreptul lor³¹. După provocarea unor neînțelegeri cu stăpînul satului Diviciori (1341)³², Nicolae Wos cel Tânăr și frații săi, prin scrisoarea de întîmpinare și opreliște din 1347, interzic voievodului Ștefan să dea în stăpînire respectivul sat vicevoievodului Petru; actul pe care se bazau Wos-ii era probabil cel din 1230 al cărui beneficiar era Lob. De asemenea, membrii familiei Wos vor lua ca zălog pe diferite termene unele moșii precum *Kerestur* (comitatul Dăbâca) în 1351 (în 1353, Ioan zis Acyl o va primi în danie de la regele Ludovic)³³, *Popteleac*, *Cernuc* (comitatul Dăbâca), *Bolugyanustelke* (comitatul Cluj) în 1351³⁴, *Deuș* (comitatul Cluj) în 1353³⁵ etc.

Tuturor acestor danii, moșteniri, dispute, confirmări, reconfirmări, acapărări, opreliști, zălogiri etc. li se adaugă o necurmată strădanie de ieșire a membrilor familiei Wos de sub puterea jurisdicției locale. Un șir de acte din anii 1338, 1340, 1342 etc. vorbește despre scoaterea lui Nicolae Wos cel Bătrîn și a fiilor săi cu toate bunurile lor de sub autoritatea juridică a comitatelor, a juzilor nobiliari și a celorlalți juzi, a vicevoievodului și chiar a voievodului Transilvaniei; Carol Robert rezervă doar voievodului dreptul de judecată asupra Wos-ilor, pe cînd regele Ludovic nu recunoaște, la un moment dat, nici chiar celui dintîi demnitar al Transilvaniei acest drept³⁶.

În afara puterii pe care i-o conferea stăpînirea pămîntului (întinsul domeniului cuprîndea ape curgătoare, lacuri, păduri, pășuni etc.) și deținerea unor funcții administrative, această familie nobiliară a beneficiat și de autoritatea demnității de castelan. Tradiția a fost inaugurată de Nicolae Wos cel Bătrîn la Ciceu și continuată apoi de Nicolae Wos cel Tânăr la Hălchiu (1335) și Rupea (1358), de fratele său Ladislau la Hălchiu (1344), de alt frate Petru (cel Roșu) la Cetatea de Baltă (1352—1368, cu întreruperi), de alt frate Toma (cel Roșu) la Gogan-Varolea (1341) și la Ciceu (1359)³⁷ etc.

În deceniile 7, 8 și 9 ale veacului XIV vor continua goana după noi demnități precum și disputele între rude sau cu vecinii pentru dreptul de stăpînire a pămîntului. Vor avea loc judecăți între membrii familiei Wos și

²⁸ *Idem*, p. 261—262, nr. 510.

²⁹ *Idem*, vol. III, p. 262, nr. 75.

³⁰ *Idem*, p. 313—314, nr. 171.

³¹ *Idem*, vol. IV, p. 102, nr. 107; p. 340—342, nr. 510; p. 351—354, nr. 521

³² *Idem*, p. 35, nr. 40.

³³ *Documenta historica Romaniae*, seria C. Transilvania, vol. X, p. 60—62, nr. 64; p. 201—203, nr. 184 (în continuare *D.H.R.*, C).

³⁴ *Idem*, p. 79—80, nr. 78; p. 190—191, nr. 177; p. 216—217, nr. 195.

³⁵ *Idem*, p. 185—188, nr. 170—172; p. 378—379, nr. 354.

³⁶ *D.I.R.* C, veac. XIV, vol. III, p. 441—442; nr. 366; p. 525, nr. 461; vol. IV, p. 108—109, nr. 119.

³⁷ A. A. Rusu, *op. cit.*, p. 84—97.

alți nobili (Mihail de Elephant, Dominic de Chazar, Ioan de Usy ș.a.)³⁸, certuri între frați, între veri, între unchi și nepoți pentru stăpînirea unor moșii ca Sîntioana, Măhal etc.³⁹

În tot acest timp, viața și munca locuitorilor iobăgiți ai acestor sate din nordul Cîmpiei Transilvaniei au continuat să se desfășoare, chiar dacă ecourile documentare sînt minime. De la 1230 (actul din 1176, amintit doar, nu consfințește în mod cert o stăpînire la teritoriu a lui Lob și Toma), pînă la 1380—1390, în peste 150 de ani, familia venită pe pămîntul Transilvaniei prin grația regală s-a înstăpînit peste 10—15 sate, dobîndind putere și demnități, reducînd la supunere pe simplii locuitori ai satelor (cei mai mulți români), ca și pe cnezii care începuseră a alcătui clasa feudală autohtonă. Actele regelui Ludovic de Anjou din 1366 găsesc zona din nordul Cîmpiei Transilvaniei inclusă complet în sfera dominației feudale, fapt care nu se întîmplă însă în țările românești de margine ale voievodatului, în Maramureș, în Banat etc., unde cnezii și voievozii români se mai bucurau încă de vechile lor stăpîniri. Totuși, după jumătatea veacului al XIV-lea, chiar în Cîmpia Transilvaniei se remarcă o agravare a asupraii feudale cu efecte negative asupra oamenilor de rînd (iobagi, foști cnezii stăpîni de sate etc.).

Încă de la 1354 este pomenit un iobag român numit Cristian (supusul lui Nicolae Vos), de la care un meseriaș din Turda — Benedict Țesătorul — ar fi luat 200 de oi, 2 cai, 3 boi și 36 de porci⁴⁰. Locuitorii supuși ai satului românesc Măhal (*de possessione Olachali Mobal vocata*) vor plăti începînd din 1366 cincizecimea oilor, datorată în mod normal regelui, lui Dezideriu de Țaga și urmașilor lui, la porunca lui Ludovic de Anjou⁴¹. Peste un an, în 1367, juzii nobililor din comitatul Dăbîca atestă că Paul Vos de Sîntejude (fiul lui Nicolae cel Tînăr) a respectat înțelegerea avută „cu românii din Oșorhel, iobagii domnului rege, ținînd de cetatea Unguraș“ (*cum Olachys de Wasarbel, iobagionibus domini regis ad castrum Baluanus pertinentibus*), în problema unui furt⁴². Aceiași români din Oșorhel (*populi Olachales de Vasarbel*), supuși ai cetății Unguraș, sînt reclamați vicevoievodului Transilvaniei (la Sîntimbru) în 1375, de către Ladislau de Țaga, care ar fi fost pîgubit de 40 de oi, luate de amintiții români de pe moșia lui numită Sucutard⁴³. De asemenea, la 1369, Ioan, un cnez al românilor din Nicula, e acuzat că ar fi luat un cal de la Mihail, supusul lui Nicolae Vos cel Tînăr de Sîntejude⁴⁴. În anul 1379, pe lîngă pomenirea mai multor iobagi în documente⁴⁵, apar amintiți cinci români din Săcălaia (sat așezat tot pe valea Sicului, ca și

³⁸ Arhivele Statului Cluj-Napoca, Arh. fam. Vass, fasc. XXXVIII, nr. 6, 48, 50; fasc. XXXIX, nr. 195.

³⁹ *Idem*, fasc. XXXVIII, nr. 31, 32; fasc. VII, nr. 1, 4, 5; fasc. II, nr. 15, 56, 57.

⁴⁰ *D.H.R.*, C, vol. X, p. 269—270, nr. 26.

⁴¹ *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, partea a 2-a, ediție de N. Densușianu, București, 1890, p. 130; *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, ediție de A. Fekete Nagy și L. Makkai, Budapesta, 1941, p. 201. (În continuare *Documente I/2*, respectiv *Doc. Val.*).

⁴² *Documente I/2*, p. 142; *Doc. Val.*, p. 209.

⁴³ *Documente I/2*, p. 227; Nagy I., Deák F., Nagy Gy., *Hazai oklevéltár*, Budapesta, 1879, p. 302; *Doc. Val.*, p. 257.

⁴⁴ Kádár J., *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*, vol. V, Dej, 1902, p. 177, *Doc. Val.*, p. 221.

⁴⁵ Arhivele Statului Cluj-Napoca, Arh. fam. Vass, fasc. XXXIX, nr. 195.

Nicula), dintre care cel puțin unul era cnez: Petru, fiul lui Ioan, Mihail zis Mona, Nicolae, fiul lui Cristian, Toma cnezul și George cel Mare (vezi anexa). Aceștia sînt acuzați de Ștefan Wos de Țaga (fiul lui Nicolae cel Tânăr) că ar fi luat 300 de oi, 8 burdufuri pentru brînză (*wilgo themlev*), 14 porci și un cal spre paguba lui Benedict, iobagul său român din Săcălaia (*Zekulay*)⁴⁶ — sat situat între Bonț și Sic. Prezența cnezilor în aceste sate este deci de necontestat. De sub controlul lor social-economic și politic (Ioan la Nicula, Toma la Săcălaia, alții la Țaga, Sîntioana, Silivaș, Sucutard etc.), satele respective ajung supuse feudailor din familia Wos, cetățitorilor sau altor stăpîni. Procesul de încadrare a structurilor sociale și instituționale autohtone în modelul de civilizație impus de cuceritori se accentuează în veacul XIV, odată cu venirea în Ungaria a dinastiei angevine⁴⁷. Cnezii români de pe Cîmpia Transilvaniei nu au nici măcar șansa celor din Hațeg, Maramureș, Banat etc. de a trece, o parte a lor, prin renunțarea la confesiunea ortodoxă, în rîndul clasei nobiliare. Ei vor dispărea în masa supușilor păstrînd o vreme titlul și poate chiar o parte din pămînt, ca reminiscențe ale vechilor preeminente social-economice și politice. Devin cnezi supuși pe moșiile nobililor, ai domoștilor de sate (*villici*)⁴⁸; nu vor putea cere titlu de donație pentru moșiile lor, căci acestea erau demult în atenția sau în sfera de interese a unor nobili veniți de timpuriu în Transilvania (cum erau Wos-ii). Dar, din cîte se vede, românii nu s-au resemnat definitiv în situația lor de supuși, s-au folosit mai departe, uneori prin abuz (încălcînd noile stăpîniri și rînduiele), de roadele muncii lor, provenite de pe fostele lor pămînturi. Noii stăpîni îi atrag pe români în judecăți pe care cei din urmă întotdeauna le pierd, micșorîndu-și prin aceasta treptat gradul de libertate. Cancellariile vremii ne-au transmis mai ales documente în care aceștia apar în postura de acuzați și de pedepsiți, datorită rigorilor justiției feudale a noilor stăpîni. Aceștia, mai ales în prima parte a veacului XIV, luptau pentru mărirea posesiunilor, uzurpau drepturi, ocupau sate, pretinzînd apoi documente de danie, se atacau reciproc pe cale juridică și uitau de înrudiri etc.

Veacul XIV le aduce unora ieșirea din devălmășie și chiar imunitatea juridică pentru moșiile de danie. În ciuda acestor fapte petrecute în rîndul clasei stăpînitoare, munca pămîntului, creșterea animalelor etc. continuă a fi atribuțiile vechilor locuitori, care, chiar supuși din punct de vedere politic, juridic și social-economic, alcătuiesc marea masă a populației, fundamentală prin număr și prin producerea celor necesare traiului.

⁴⁶ Arhivele Statului Cluj-Napoca..., fasc. XXXVIII, nr. 51. Amintit la Kádár J., *Szolnok-Doboka...*, vol. IV, Dej, 1901, p. 374 (note) și regest în *Doc. Val.*, p. 285.

⁴⁷ M. Holban, *Deposedări și judecăți în Hațeg...*, p. 148.

⁴⁸ *Idem*, p. 158; *idem*, *Deposedări și judecăți în Banat...*, p. 65—66.

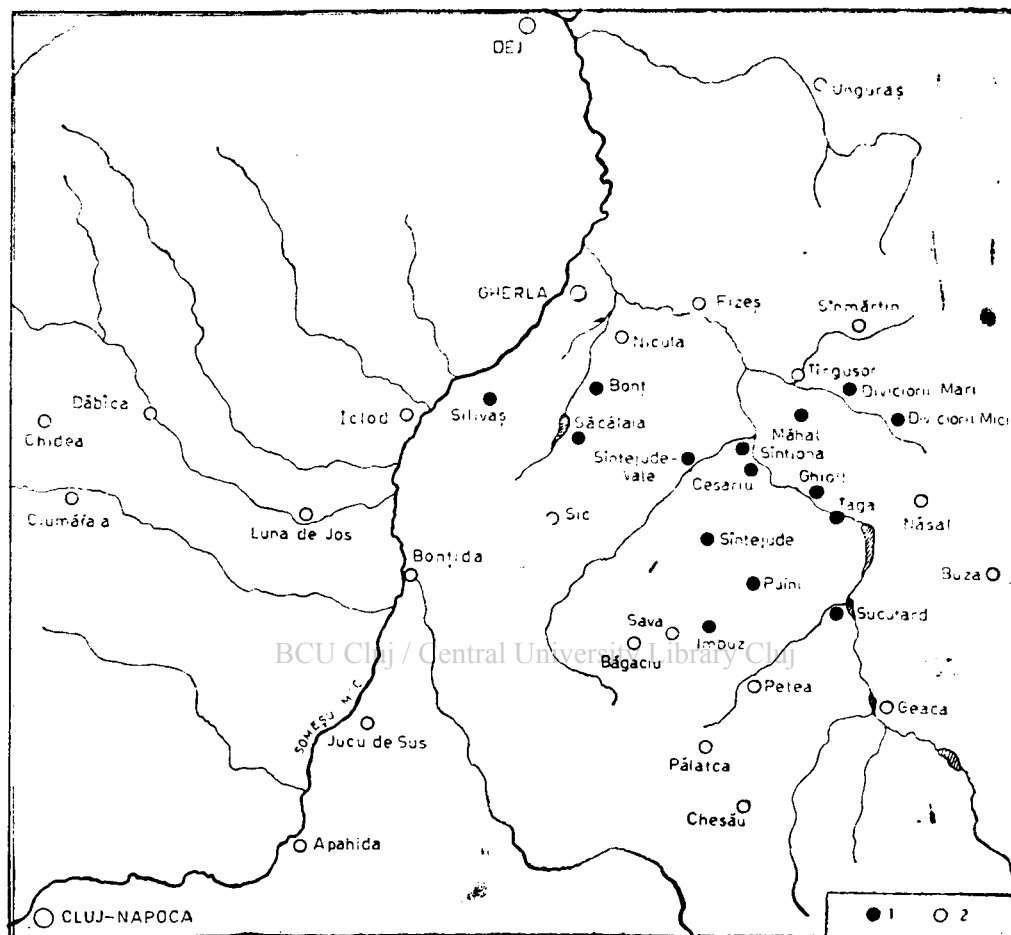

Fig. 1 — Harta localităților amintite în lucrare. 1. Localități aparținînd domeniului Vass.
2. Localități menționate de documente de epocă.

ANEXĂ

1379 septembrie 27, Ineu (Jenő).

Nos magister Stephanus, comes de Doboka, Michael de Fermentes et Petrus de Kege, iudices nobilium/de eodem, memorie commendamus quod Stephanus dictus Vos personaliter in nostram veniendo presentiam/permodum protestacionis nobis significare curavit, quod ipse, a quodam iobagione suo Olacho, nomine/Benedicto, pro iusto birsagio suo, trecentas oves, octo cutes caseorum wlgo themlev/vocatas, vaccas decem et quatuor porcos et unum equm recepisset que singula apud Jacobum/dictum Baldi de Nyres ad servandum relinquisset Petrus, filius Iuan, Michael dictus Mona/Nicolaus, filius

Christiani, Thomas kenezius et Georgius Magnus, Olachy de Zekulay, poten/ tialiter ac propria ipsorum presumptione mediante ad domum ipsius Jacobi irruendo predicta/bona omnino abstulissent, unde ad petitionem eiusdem Petrum de Kege, iudicem nobilium,/hominem nostrum ad inquisitionem sue veritatis duximus transmittendum qui demum ad nos/reversus et per nos requisitus dixit nobis eo modo quod prenominati Olachy de Zekulaÿ/predicta bona omnino de domo ipsius Jacobi propria eorum presumptione abstulissent/ et sic talem de premissis ab* omnibus quos diligenter investigasset rescivisset veritatem./

Datum in Jeneu, tertia feria proxima ante festum beati Michaelis archangeli, anno domini M^o CCC^{mo} LXX^{mo} nono.

/Pe verso:/ Super factis octo tumlev.

Arh. Stat. Cluj-Napoca, Arh. fam. Vass, fasc. XXXVIII, nr. 51.

Original pe hîrtie, cu două peceti de ceară de culoare naturală (aplicate în document pe verso, una păstrată aproape integral, a doua fragmentar) și cu urmele celei de-a treia.

Regest: *Doc. Val.*, p. 285.

IOAN AUREL POP

BCU Cluj / Central University Library Cluj

RÉALITÉS FÉODALES EN TRANSYLVANIE AU XIV-ÈME SIÈCLE

(Résumé)

L'auteur met en évidence, conformément aux documents des archives, publiés et inédits, la soumission des habitants roumains de la plaine de Transylvanie (également hommes du peuple et cnèzes en cours de féodalisation) par les nobles hongrois qui étaient récompensés avec de domaines laissés comme don par les rois sur le territoire du voïvodate, pendant les XIII-ème et XIV-ème siècles. On a suivi de près trois générations de nobles de la même famille (*Wos*), en atteignant trois moments principaux (1176; 1230; après 1300), dont ce dernier est relevant par la formation complète du domaine, par les bornages, les envahissements, les héritages, sorties de l'indivision, usurpations des droits, nantissements, pour obtenir l'immunité fiscale et de jugement etc. Mais, à l'ombre de ces faits largement consignés dans les documents, on souligne aussi ce que les documents reflètent dans une moindre proportion: la situation des habitants soumis sur les propriétés nobiliaires — c'est-à-dire la classe paysanne, fondamentale en nombre et productrice des valeurs matérielles de la société.

* Urmează din nou *ab*. Exprimăm și pe această cale întreaga noastră grațitudine profesorului Jakó Zsigmond pentru competențele îndrumări paleografice și bibliografice.